

ринку. І як наслідок всього вищеперахованого – низька культура страхування.

Вирішення всіх цих проблем напевно, справа не декількох днів і не декількох поправок до законів. Але якщо страхування називають одним з найдинамічніших ринків в Україні, можливо, слід сподіватися на те, що і ці проблеми нарешті будуть вирішені.

Перспективи подальших розробок у цьому напрямку. У цьому напрямі необхідне вивчення додаткових можливостей оптимізації бізнес-процесів на ринку страхових посередників. Враховуючи висловлене, а також виходячи з аналізу міжнародного досвіду, вбачається за доцільне провести відповідні наукові дослідження з метою виявлення можливих наслідків перспектив

на даному етапі реформування страхового посередництва України, оскільки обидві системи знаходяться на проміжній стадії запровадження.

1. Закон України "Про страхування" від 7 березня 1996 року N 85/96-ВР із змінами та доповненнями. 2. Микеладзе І. Страховые посредники в системе посреднической деятельности на финансовом рынке // Страховое право. – 2006. – № 3. Положення про реєстрацію страхових та перестрахових брокерів і ведення державного реєстру страхових та перестрахових брокерів Затверджено Розпорядженням Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України від 28.05.2004 N 736 Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 30 червня 2004 р. за N 801/9400. 4. Постанова КМУ "Про порядок провадження діяльності страховими посередниками" від 18.12.1996. № 1523 із змінами та доповненнями, внесеними постановою КМУ від 29 квітня 1999 р. № 747. 5. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.insuranceconsulting.ru>.

Надійшла до редколегії 04.12.2008

О. Жилінська, канд. екон. наук, доц.

ТЕНДЕНЦІЇ ВИНАХІДНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ГЛОБАЛІЗАЦІЙНОМУ КОНТЕКСТІ

Виявлено особливості динаміки винахідницької активності країн світу за умов посилення глобалізації на ринках об'єктів інтелектуальної власності.

The article reveals the dynamic peculiarities of creative activity in the world countries in conditions of globalization intensification on the markets of intellectual property objects.

Постановка проблеми. Перетворення науково-технічної діяльності і передусім досліджень і розробок (ДіР) на передумову для проведення більшості видів економічної діяльності стало однією з визначальних ознак переходу до постіндустріального етапу розвитку цивілізації. Інтелектуалізацію сучасного виробництва товарів і послуг відображають тенденції у такій сфері людської діяльності, як винахідництво, що має тривалу еволюцію. Одним з головних факторів становлення винахідництва та формування ринку об'єктів інтелектуальної власності стало формування таких складових інституційного забезпечення сфери інтелектуальної власності, як патентні системи та патентне законодавство у провідних країнах, що уможливили об'єктивізацію та об'єктивізацію технічного знання, його залучення до господарського обігу у товарній формі. На сьогодні розвиток ринків об'єктів інтелектуальної власності характеризується посиленням глобалізаційних процесів, останні знаходять свій вияв також і в уніфікації законодавства у сфері інтелектуальної власності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній науковій літературі сфера інтелектуальної власності усе частіше виступає об'єктом економічних досліджень, зокрема дисертаційних робіт [4]. Серед наукових праць вітчизняних дослідників значний внесок у розробку економічних проблем розвитку сфери інтелектуальної власності належить Г. Андрощуку [7], В. Базилевичу [1], Л. Федуловій [7], В. Хаустову [13], А. Чухну [15] та ін.

Невирішені раніше частини загальної проблеми. Перехід до постіндустріального періоду розвитку цивілізації ознаменував зміну типу господарювання: від індустріального до інформаційного, де головним фактором і пріоритетним ресурсом виступає інформація, передусім кодифікована, а її головними джерелами – наукові і технічні знання. Генерування наукових і технічних знань, їх залучення до господарського обігу набуло планетарного масштабу: у світі не залишилося країн, де б не проводилися ДіР та не реєструвалися заявки на патенти, хоча в окремих з них кількість дослідників вимірюється десятками осіб, а кількість заявок на патенти від резидентів не досягає навіть 10. Найголовніші зрушення, обумовлені інтенсифікацією використання науково-технічної інформації як головного ресурсу сучасного виробництва, проявляються:

у матеріалізованій формі – через зростання частки наукомісткої продукції у товарному виробництві загалом (у найбільш розвинених країнах її частка досягає ¼ – у США, Великій Британії, Японії, Німеччині, наближується у Франції) та в експорті зокрема (½ в Ірландії, США, Нідерландах, Південній Кореї); у провідних країнах ОЕСР понад половина ВВП у кінці 1990-х рр. була пов'язана із створенням і поширенням нових знань [8];

у нематеріалізованій формі – через зростання наукомісткості послуг: у 2001 р. із десяти галузей з високою питомою вагою інформаційних технологій (ІТ) у складі основних засобів вісім належали до сфери послуг: це юридичні послуги – частка ІТ складала 38 % основного капіталу, оптова торгівля – 31 %, ділові послуги (в їх складі виділяються ДіР) – 30 %, освіта – 26 %, а також фінансові послуги, страхування, роздрібна торгівля, охорона здоров'я [2, с. 39]; зростанні частки роялті і ліцензійних послуг у структурі експорту-імпорту послуг провідних розвинених країн (до 10-17 %); динамізацію міжнародної торгівлі об'єктами промислової власності (середньорічні темпи зростання торгівлі ліцензіями у 3-4 рази перевищують темпи розвитку торгівлі промислової продукції) [4, с. 8];

у структурі трудових ресурсів – панівною є тенденція досягнення паритету у співвідношенні зайнятих у виробництві матеріальних товарів та зайнятих у створенні і розповсюдженні нових знань [8, с. 34].

Подібні зрушення тісно пов'язані з активізацією винахідницької діяльності, яка, в свою чергу, свідчить про рівень розвитку і використання науково-технічного та інноваційно-інвестиційного потенціалів економіки певної країни. Домінування інформації серед факторів виробництва обумовлює перехід від оцінювання статичних порівняльних переваг у виробництві і торгівлі (забезпеченість земельними, природними чи трудовими ресурсами) до динамічних порівняльних переваг, переваг, які можуть бути створені країнами, які ними не володіли. Разом з тим процеси глобалізації охоплюють передусім ринки об'єктів інтелектуальної власності, що є за своєю економічною природою квазісупільними економічними благами, це ринки інформаційних ресурсів, де формуються передумови для отримання і розподілу квазірентних доходів між власниками інформаційних ресурсів і виробниками наукомісткої продукції, що й складає економічну основу динамічних переваг. Окремі теоретичні

аспекти проблеми розглядалися у попередніх роботах автора [5], [6], [14], проте варто зупинитися на кількісних показниках динаміки винахідництва.

Формулювання завдань та цілей статті. У статті поставлено за мету виявити особливості динаміки винахідницької активності у контексті посилення глобалізаційних процесів на ринках об'єктів інтелектуальної власності.

Виклад основного матеріалу. Активність у сфері винахідництва і патентування оцінюється за допомогою такого абсолютного показника, як заявки на патенти, що є одним з індикаторів науково-технічного розвитку країн світу, який відображає рівень розвитку передусім прикладних досліджень та експериментальних розробок. Заявки на патенти розрізняються за місцем розташування суб'єкта їх подання (резиденти або нерезиденти). Відносні показники, такі як кількість заявок від резидентів у розрахунку на 1 млн. мешканців, на 1 млрд. дол. ВВП, на 1 млн. дол. витрат на ДіР, дозволяють проаналізувати винахідницьку активність населення країни та її ВВП, а також відносну патентовіддачу витрат на ДіР.

За даними міжнародної статистики, у 2002 р. у світі діяло понад 4,4 млн. патентів, з них на Західну Європу припадало 32 %, на США – 29 %, на Японію – 23 %, на всі інші країни – лише 16 % [16]. Причому у світовій еволюції патентування, що бере відлік від 1883 р., за даними Всесвітньої організації інтелектуальної власності (ВОІВ), що оперує статистичною базою патентних бюро таких країн, як США, Велика Британія, Франція, Німеччина, Росія, Китай, Південна Корея, а також Європейського бюро патентів, простежуються три періоди: перший період (1883-1959 рр.), якому було властиве незначне щорічне зростання патентної активності – до 2 % (1,99 %), лідери цього періоду – США, Німеччина, Велика Британія та Франція;

другий період (1960-1979 рр.) – зростання патентної активності завдяки новим країнам і регіонам, зокрема Японії та СРСР;

третій період (починаючи із 1980 р. і дотепер) – інтенсифікація патентної активності – щорічне зростання в середньому на 3,35 %, передусім в Японії, США, Південній Кореї, Китаї та в європейському регіоні, де діє Європейська патентна конвенція (з 1977 р.), що, в свою чергу, певною мірою вплинуло на зменшення патентної активності у Великій Британії, Німеччині і Франції.

Загалом у країнах з перехідною економікою у 1990-х рр. відбулося згортання патентної діяльності: патентна статистика засвідчує спад на половину. При цьому в Україні спад патентної діяльності відбувся у дев'ять разів і продовжується далі, за даними ВОІВ кількість заявок на патенти в Україні у 2005 р. порівняно із 2004 р. зменшилася на 13,5 %. Це найбільш різке зниження серед 15 найбільших національних патентних бюро світу у 2005 р. [18].

Загалом динаміка глобальних показників винахідницької активності у 1985-2006 рр. свідчить про зростання винахідницької активності майже удвічі (табл.1), щорічний приріст складав від 2,5 % до 10 %. Якщо загалом (від резидентів і нерезидентів разом) у 1985 р. було зареєстровано 922,2 тис. заявок, то через 22 роки у 2006 р. – близько 1,765 млн. заявок. При цьому інтернаціональна компонента (заявки на патенти від нерезидентів) зростала швидше національної компоненти (заявки на патенти від резидентів), і через декілька років при збереженні тенденції інтернаціональна компонента винахідницької активності наздожене і випередить значення національної компоненти, як це відбувається із значенням показника отриманих патентів, що свідчить про інтенсифікацію глобалізаційних тенденцій у сфері інтелектуальної власності.

Таблиця 1. Динаміка глобальних показників винахідницької активності (1985-2006 рр.)*

Показники	1985	1990	1995	2000	2005	2006	2006/1985, разів
Заявок на патенти:							
всього, у т. ч.	922 208	1 001 013	1 053 911	1 363 436	1 681 596	1 764 633	1,9
від резидентів	641 213	676 379	678 186	822 283	964 255	994 525	1,6
від нерезидентів	280 995	324 635	375 725	541 153	717 342	770 109	2,7
Отримані патенти:							
всього, у т. ч.	395 376	401 528	424 163	510 876	615 344	727 293	1,84
від резидентів	217 759	235 270	234 841	294 104	332 988	407 864	1,9
від нерезидентів	177 617	166 259	189 322	216 772	282 356	319 429	1,8

* складено і розраховано автором за даними [18].

На кінець 1995 р. у світі було зареєстровано близько 3,7 млн. патентів [8, с. 296]. Але якщо у 1985 р. було зареєстровано 641,2 тис. заявок на винаходи від резидентів, то в 2006 р. їх кількість зросла майже до 1 млн. заявок. Безсумнівним лідером серед країн світу у винахідницькій активності є Японія, і саме на прикладі цієї країни яскраво висвітлюється тенденція до інтенсифікації винахідницької активності. Як зазначають дослідники, для того, щоб в Японії було зареєстровано перший мільйон патентів, знадобилося 95 років, а для реєстрації другого мільйону часовий проміжок скоротився до 15 років [1, с. 540].

У табл. 2 наведено індикатори винахідницької активності за даними Світового банку (1995) та ВОІВ (2004-2005 рр.), де абсолютними лідерами за кількістю поданих заявок на винаходи від резидентів залишаються Японія (майже 360 тис. заявок), США (202,7 тис. заявок) та Південна Корея (121,9 тис. заявок), на яких разом припадає понад половину від загальної кількості заявок на винаходи у світі. За динамікою цього показника за

1995-2005 рр. найвищі значення демонструє Китай, де зростання винахідницької активності за десятиліття сягнуло 9 разів і було найбільшим у світі, це дозволило Китаю увійти до п'ятірки найбільш активних у винахідництві держав світу, обігнавши Німеччину, Велику Британію, РФ та Францію. Лише у 2005 р. порівняно із 2004 р. у Китаї зростання заявок на патенти від резидентів зросло на 42,1 %. Таким чином, Китай прискорено створює динамічні порівняльні переваги у сфері генерування технічних знань.

До найбільш динамічно зростаючих країн світу за винахідницькою активністю в абсолютному вимірі входять інші країни Азійсько-Тихоокеанського регіону: Індія (у понад чотири рази) та Південна Корея (у понад два рази). Практично в усіх країнах ЄС, окрім Іспанії, спостерігається зниження винахідницької активності упродовж 1995-2005 рр.: від 9-14 % для Німеччини, Норвегії, Франції до декількох разів у Швеції та Швейцарії, що можна пояснити дією Європейської патентної конвенції.

Таблиця 2. Динаміка індикаторів винахідницької активності країн світу*

Країна	Заявок на патенти від резидентів									Заявок на патенти від нерезидентів		Експорт наукомісткої продукції, % від експорту промислової продукції****		Роялті та ліцензійні платежі****			
	Всього				на 1 млн. мешканців		на 1 млрд. дол. ВВП**		на 1 млн. дол. витрат на ДіР**					отримані, млн. дол.		сплачені, млн. дол.	
	1995***	2005	приріст 2005 до 1995, %	приріст 2005 до 2004, %	2005	приріст 2005 до 2004, %	2005	приріст 2005 до 2004, %	2005	1995***	2002****	1998	2003	1998	2003	1998	2003
Японія	335 061	359 382	+ 7,3	-0,1	2 875,7	-0,3	103,53	-2,7	3,37	53 896	115 411	26	24	7 388	12 271	8 947	11 003
США	127 476	202 776	+59,1	+9,7	701,1	+8,6	18,82	+6,3	0,72	107 964	183 398	33	31	36 808	48 227	11 292	20 049
Південна Корея	59 249	121 942	+ 105,6	+16,1	2 530,1	+15,6	129,10	+11,7	5,08	37 308	126 836	27	32	260	1 325	2 369	3 597
Німеччина	51 948	47 537	- 8,6	-0,2	586,37	-0,1	22,38	-1,1	0,91	84 667	230 066	14	16	3 252	4 262	4 893	5 242
Велика Британія	25 355	17 488	- 31,1	-7,0	296,22	-7,5	10,01	-8,7	0,54	90 399	251 239	28	26	6 724	10 245	6 123	7 382
РФ	17 611	23 588	+34,1	+2,9	165,17	+3,4	17,12	-3,3	1,56	23 746	96 315	12	19	28	174	2	711
Франція	16 140	13 990	-13,6	-1,7	230,23	-2,3	8,50	-2,9	0,40	73 626	160 056	23	19	2 336	3 941	2 717	2 436
Китай	10 066	93 172	+ 825,6	+42,1	71,66	+41,2	11,92	+29,0	0,91	31 707	102 418	15	27	63	107	420	3 548
Австралія	9 325	8 630	-7,5	+1,1	479,51	0,0	16,95	-1,7	1,02	28 156	96 434	11	14	275	394	1 010	1 268
Швеція	6 396	2 512	- 156	.	279,48	-9,2	9,66	-11,3	0,27	64 165	246 886	20	15	1 114	2 336	939	1 272
Швейцарія	5 116	1 643	-200	.	220,81	-6,3	6,97	-7,4	0,28	64 626	246 451	16	22
Україна	4 806	3 535	- 26,4	-13,5	75,10	-12,9	12,34	.	1,09	17 548	90 663	.	5	.	14	.	292
Нідерланди	4 460	2 217	- 102	.	135,77	+1,1	4,67	+0,2	0,26	59 279	158 485	30	31	2 432	1 885	2 964	2 829
Канада	3 039	3 942	+ 29,6	+1,8	160,61	+0,9	5,40	-1,1	0,29	40 565	102 418	15	14	574	2 555	2 073	4 821
Бразилія	2 757	3 821	+ 35,7	-1,8	20,50	.	2,74	-4,0	0,29	23 040	95 225	9	12	142	108	1 075	1 228
Польща	2 598	2 028	-28,1	.	53,14	.	4,31	-17,6	0,77	19 491	91 176	3	3	22	28	195	745
Фінляндія	2 533	1 827	-38,8	.	348,90	-9,3	12,19	-10,9	0,35	20 192	248 688	22	24	106	502	411	615
Австрія	2 419	1 920	- 21	.	276,45	+0,5	9,20	-0,8	0,41	63 707	9 996	12	13	99	155	811	1 117
Іспанія	2 329	3 027	+29,9	.	70,06	+4,2	2,90	+2,4	0,27	68 922	251 260	7	7	243	539	1 866	2 505
Данія	2 257	1 655	- 35,3	.	306,00	-11,9	10,13	-14,3	0,40	59 810	250 103	18	20
Індія	1 545	6 610	+ 327	-8,0	6,04	.	1,97	-15,7	0,25	5 021	91 704	5	5	19	29	201	356
Нова Зеландія	1 418	1 856	+ 35,7	.	460,58	+14,7	20,77	+13,9	1,82	19 230	91 240	.	10	44	118	267	436
Норвегія	1 278	1 143	-11,8	.	247,49	-0,5	6,71	-2,1	0,39	20 398	90 712	16	19	90	195	341	397
Ізраїль	1 266	1 080	-17,2	.	202,06	-4,9	8,76	-8,1	0,21	3 159	94 961	20	18	218	425	210	235
Казахстан	1 031	1 904	+ 84,5	.	126,77	+4,1	18,14	.	9,04	16 368	89 421	9	9	.	0	.	20
Ірландія	927	1 255	+ 35,4	44 660	162 170	45	34	177	206	6 236	16 160
Білорусія	626	1 060	+69,3	.	108,23	-0,2	15,36	.	2,71	16 625	89 686	4	4	1	1	1	6
Сінгапур	145	435	+200	.	130,76	.	4,97	.	?	11 871	93 748	59	60	.	197	.	3 334

* – складено автором за матеріалами ВОІВ [18], ООН [8] і Світового банку [17], [19], подано скорочено;

** – по ПКС на 2000 р.;

*** – дані за 1995 р. наведено за матеріалами ООН [8, с. 274-275];

**** – складено за даними Світового банку, дані за 1998 р. наведено за матеріалами [17, р. 304-307], дані за 2002 р. та 2003 р. наведено за матеріалами [18];

"." – дані не наведено.

Якщо Україна упродовж 1995-2005 рр. демонструвала повільне зниження кількості заявок на патенти на тлі загальноєвропейських тенденцій (на $\frac{1}{4}$), то у 2005 р. порівняно із 2004 р. Україна продемонструвала найбільші темпи спаду винахідницької активності – на 13,5 %, це найрізкіше зниження серед 15 найбільших національних патентних бюро світу у 2005 р. [18]. У 2007 р. в Україні зниження динаміки надходження заявок на видачу патентів на винаходи закріпилося та відносно 2004 р. становило уже 16 % [12, с. 342]. Тенденція згортання винахідництва сформувалася у 1990-х рр. у країнах з перехідною економікою: патентна статистика засвідчила його спад на половину. Такий спад відображає, головним чином, той факт, що конкуренція із західними товарами передусім на внутрішньому ринку зумовила переорієнтацію від винахідництва до копіювання досягнень з метою підвищення власного технологічного потенціалу.

Разом з тим для групування країн світу за активністю у винахідницькій діяльності необхідно взяти до уваги відносний показник – кількість заявок на патенти у розрахунку на 1 млн. мешканців. Отже, за даними ВОІВ у 2005 р. можна виділити такі групи країн:

групу країн з найвищою винахідницькою активністю населення (понад одна тис. заявок на патенти у розрахунку на 1 млн. мешканців) утворюють Японія (2 876) та Південна Корея (2 530), що у три-чотири рази перевищують показники країн з найближчої групи;

група країн з високою винахідницькою активністю населення (від 500 до однієї тисячі заявок на патенти у розрахунку на 1 млн. мешканців) мало чисельна, її представляють США (701) та Німеччина (587);

групу країн із середньою винахідницькою активністю населення (показник знаходиться в інтервалі від 250 до 500), формують Австралія (480), Нова Зеландія (461), Фінляндія (349), Данія (306), Велика Британія (296), Швеція (280), Австрія (277);

до кола країн із винахідницькою активністю населення, менше середнього (кількість заявок на патенти у розрахунку на 1 млн. мешканців знаходиться в інтервалі від 100 до 250), входять Норвегія (248), Франція (231), Швейцарія (221), Ізраїль (202), Ірландія (190), РФ (165), Словенія (162), Канада (161), Ісландія (160), Нідерланди (136), Сінгапур (131), Казахстан (127) та Білорусь (109);

країни із низькою винахідницькою активністю населення, де зазначений показник варіює від 10 до 100, представляють Молдова (90), Хорватія (82), Україна (75), Китай (72), Іспанія (70), Угорщина (70), Вірменія (68), Монако (60), Чехія (588) Польща (53), Люксембург (53), Бельгія (51), Грузія (51), Греція та Латвія (по 49), Румунія (43), Монголія (39), Болгарія (34), Азербайджан (34), Словачка (29), Киргизія (25), Кіпр (24), Чилі (22), Бразилія (21), Македонія і Литва (20), Індонезія (17), Боснія і Герцеговина (17), Португалія (15), Таїланд (14);

решта країн світу, де цей показник складає до 10 заявок, віднесені до найнижчого рівня винахідницької активності населення.

Таким чином, у світі лише 11 країн можемо віднести до країн із середньою та високою винахідницькою активністю населення, серед них США, країни Азійсько-Тихоокеанського регіону (Японія, Південна Корея і Нова Зеландія) та провідні західноєвропейські країни (Німеччина, Велика Британія, Данія, Фінляндія, Швеція). Необхідно взяти до уваги те, що ці ж країни демонструють найвищу дослідницьку активність: так, на США припадає 35,32 % наукових публікацій у світі у 1996-2000 рр. (за базою даних NSI), разом із сумарною часткою публікаційної активності Великої Британії (9,47 %), Японії (9,17 %) та Німеччини (8,64 %) на ці країни припадає $\frac{3}{5}$

світових наукових публікацій. Загалом до кола країн, що здійснюють вагомий внесок у генерування наукових і технічних знань (загальна кількість наукових публікацій у країні за базою даних NSI у 1996-2000 рр. складала понад 100 тис.), можуть бути віднесені також Франція (6,36 % світових наукових публікацій), Канада (4,68 %), Італія (3,98 %), Російська Федерація (3,52 %), Австралія (2,83 %) і Китай (2,82 %). Україна за базою даних NSI у 1996-2000 рр. посіла 31 місце, на неї припадає лише 0,52 % світових наукових публікацій (18,4 тис.), і вона не входить до кола країн, де кількість наукових публікацій перевищує 20 тис. Серед останніх – Іспанія (97,9 тис.), Нідерланди (90,7 тис.), Індія (74,9 тис.), Швеція (71 тис.), Швейцарія (65,1 тис.), Південна Корея (47,1 тис.), Бельгія (46,5 тис.), Ізраїль (44,9 тис.), Тайвань (42,1 тис.), Польща (40,5 тис.), Бразилія (39,4 тис.), Данія (36 тис.), Фінляндія (33,3 тис.), Австрія (31,6 тис.), Норвегія (23,2 тис.), Нова Зеландія (20,9 тис.), Греція (20,7 тис.), Туреччина (20,4 тис.) і Мексика (20,3 тис.), а загальна частка цих країн у світовому масиві наукових публікацій склала 22,5 % [9, с. 210]. Ці ж країни є провідними на ринках високотехнологічної продукції, де відбувається комерціалізація наукових і технічних знань. Як зазначає вітчизняна дослідниця Л. Федулова, на Західну Європу припадає 35 % цього ринку, на США – 25 %, на Японію – 11 %, Сінгапур – 7 %, Південну Корею – 4 %, Китай – 2 %, тоді як на Російську Федерацію припадає лише 0,13 %, а на Україну – 0,01 % [8, с. 98]. Для цих же країн притаманні високі показники експорту наукомісткої продукції в загальному експорті країн, у більшості розвинених країн він становить від 20-30 %. Проте одним із найвищих цей показник досягнуто у Сінгапурі (59 %), у цій же країні показники винахідницької активності мають значну динаміку зростання за 1995-2005 рр., їх зростання відбулося утричі. Такі країни, як Сінгапур (35 місце за публікаційною активністю), Ірландія (36 місце за публікаційною активністю), Малайзія (54 місце за публікаційною активністю), в останні роки – Казахстан (88 місце за публікаційною активністю), не являючись світовими продуцентами нових наукових і технічних знань, завдяки підвищенню експорту наукомісткої продукції створюють власні динамічні переваги через розподіл технологічної квазіренти, яка є складовою ціни на високотехнологічну продукцію, сплачуючи роялті та ліцензійні платежі країнам-продуцентам нових наукових і технічних знань, тобто тим країнам, чії патенти впроваджуються у зарубіжне виробництво. Так, Китай у 2003 р. сплатив роялті та ліцензійних платежів у 33 рази більше, аніж було отримано, і це становить за розрахунками автора понад $\frac{1}{4}$ загальнонаціональних витрат на ДіР.

Для Сінгапуру різниці у сплачених та отриманих платежах за використання об'єктів промислової власності склала 17 разів, для Бразилії такий розрив становив 11 разів, для Ірландії – 8 разів, Нової Зеландії – 4 рази. Для України такий розрив становить 20 разів, що свідчить не лише про залежність від імпортованих високих технологій, але й про низький рівень комерціалізації генерованих у країні нових наукових і технічних знань. Водночас лише окремі розвинені країни перерозподіляють на свою користь технологічну квазіренту, будучи нетто-експортерами об'єктів промислової власності. Це США, чисті надходження до цієї країни від роялті і ліцензійних платежів у 2003 р. склали 28,178 млрд. дол., що загалом більше показника сплачених роялті. Важливість цих чистих надходжень до країни посилюється їх подальшим використанням, за розрахунками автора це $\frac{1}{10}$ загальнонаціональних витрат на ДіР. І якщо у 1998 р. лише три країни світу перерозподіляли

на свою користь технологічну квазіренту (США (+ 25,6 млрд. дол.), Велика Британія (+0,6 млрд. дол.) та Швеція (+0,2 млрд. дол.)), у в 2003 р. до цих країн, чий чисті доходи від комерціалізації об'єктів промислової власності зросли до 3 млрд. дол. у Великій Британії (або 11,5 % загальнонаціональних витрат на ДіР) та 1 млрд. дол. у Швеції, додалися Японія (+1,3 млрд. дол., або 1 % загальнонаціональних витрат на ДіР), Франція (+1,5 млрд. дол., або 5 % загальнонаціональних витрат на ДіР) та Ізраїль (+0,19 млрд. дол.). Більшість західноєвропейських країн перебувають серед країн із винахідницькою активністю населення, рівень якою нижче середнього, до них відносяться також і декілька колишніх республік СРСР, а саме Російська Федерація, Казахстан та Білорусія. Тоді як Україна входить до групи країн із найнижчим рівнем винахідницької активності населення (менше 100 заявок на винаходи на 1 млн. населення), у цій групі переважають країни – колишні республіки СРСР, постсоціалістичні країни, невеликі європейські країни, а також Китай та деякі країни Азійсько-Тихоокеанського регіону (Індонезія та Таїланд), та країни Латинської Америки – Бразилія, Чилі. До кола країн із найнижчим рівнем винахідницької активності населення входять Туреччина й Індія, латиноамериканські й африканські країни. Проте у динаміці лише протягом 2005 р. Китай продемонстрував збільшення цього показника на 42 %, Південна Корея і Нова Зеландія – на 15 %, у більшості європейських країн простежується його зменшення, що можна пояснити дією Європейської патентної конвенції.

Разом з тим варто зауважити, що подані заяви на патенти іще не означають факту його надання. Інший аспект – це продуктивність винахідницької діяльності, що можна проілюструвати кількістю дослідників у розрахунку на одну подану заяву. За розрахунками автора за даними ООН, серед країн, де цей показник складає до 10 осіб, – Японія (2), Німеччина та Швейцарія (4), Швеція (5), Велика Британія та Фінляндія (6), Австрія, Данія, Ірландія та Нідерланди (7), США (8), Франція (9). В Україні цей показник близький до рівня Росії – на 1 заяву припадає 31 або 32 дослідники. За вітчизняними статистичними обстеженнями вже у сер. 1990-х рр. Україна у 15-20 разів відставала від розвинених країн світу за кількістю патентів у розрахунку на чисельність дослідників.

За даними таблиці 2 можна зробити висновок, що лідерами за відносним показником кількості заявок від резидентів у розрахунку на 1 млрд. дол. ВВП є ті ж країни, що демонстрували найвищі абсолютні й відносні показники винахідницької активності, – це Японія і Південна Корея, де значення показника перевищує 100 заявок. Вони у понад п'ять разів перевищують значення цього показника у Німеччині (23), США (19), Російській Федерації (17). Значення цього показника в Україні де-що перевищує рівень Китаю (13 та 12 відповідно), проте якщо для Китаю це відображає і високу винахідницьку активність резидентів, і високі значення ВВП, то в Україні – лише низький рівень ВВП. Відносний показник кількості заявок на патенти у розрахунку на 1 млн. дол. витрат на ДіР дозволяє проаналізувати ефективність науково-технічної діяльності: результативність ДіР, ефективність підготовки наукових кадрів (їх здатності доводити генеровані наукові і технічні знання до економічного обігу та включати у господарські процеси) та системи науково-технічних послуг у країні, що можна вважати патентовіддачею кожного мільйона доларів, витрачених на ДіР. Загалом простежується тенденція до зниження цього показника протягом 2000-2005 рр.: від 1 до 0,85 заявки на патент до на 1 млн. дол. витрат на ДіР, що зафіксований по паритету купівельної спро-

можності (ПКС) на 2000 р. Отже, з кожним роком подання заявки на патент від резидентів дорожчає: у 2000 р. вона приходилося на 1 млн. дол. витрат на ДіР, тоді як у 2005 р. в середньому 1 заявка приходилася вже на 1,176 млн. дол. витрат на ДіР. Це відображають і дані таблиці 2, рівень показників практично всіх європейських країн та США менший однієї заявки, зокрема 1 заявка на винахід від резидентів в Індії, Іспанії, Швеції, Канаді, Бразилії, Нідерландах, Ізраїлі, Швейцарії припадає на 4-5 млн. дол. загальнонаціональних витрат на ДіР, у Великій Британії, Франції, Фінляндії, Австрії, Данії – від 2 до 3 млн. дол., у США, Китаї, Німеччині та Польщі – від 1,1 до 1,4 млн. дол. відповідно. Україна показує досить високий рівень – понад 1 заяву на патент від резидентів у розрахунку на 1 млн. дол. витрат на ДіР. Найвищий показник належить Казахстану (9 заявок), що як і у випадку із Україною та Білорусією, можна пояснити низьким рівнем витрат на ДіР у цих країнах та не зруйнованими до кінця ринковими перетвореннями традицій високої винахідницької активності, успадкованої з часів колишнього СРСР. Високі показники Японії та Південної Кореї мають інші фактори впливу: високу винахідницьку активність поруч із високим рівнем витрат на ДіР.

У 2001-2005 рр. у галузевому розрізі за Міжнародною патентною класифікацією (МПК) найвища винахідницька активність спостерігалася за підрозділами "Комп'ютерні технології" (від 111,7 тис. до 144, 6 тис. заявок на патенти щорічно), "Електроприлади, апарати, енергія" (від 98,7 тис. до 121,3 тис. заявок на патенти щорічно) та "Медичні технології" (від 99,2 тис. до 108,1 тис. заявок на патенти щорічно), а найнижча – у підрозділі "Мікро-структурні технології, нано-технології" (від 2,8 тис. до 3,4 тис. заявок на патенти щорічно). Відповідно, найбільшу кількість патентів за МПК упродовж 2001-2005 рр. було надано за розділом "Електрика (електричне обладнання)" у підрозділі "Комп'ютерні технології" (622,4 тис.), а найменшу – у розділі "Хімія" у підрозділі "Мікро-структурні технології, нано-технології" (15,5 тис.) [18]. Така активність у контексті динаміки технологічних укладів свідчить про прискорений розвиток ядра п'ятого техноукладу – комп'ютерні технології та зародження ядра нового шостого техноукладу, якими вважаються нано-технології.

Загалом ВОІВ серед країн, які отримали найбільшу кількість патентів упродовж 2001-2005 рр. за технологічними розділами (електрика, у т. ч. ІТ, аудіо й відео технології, телекомунікації, цифровий зв'язок; прилади; хімія; машинобудування), виділяє 29 країн, серед лідерів (надаємо мінімальні та максимальні дані за підрозділами МПК): *перше місце* посідає Японія, яка отримала максимальну кількість патентів за 30 із 36 підрозділів МПК; загальна кількість її патентів варіює від 5,2 тис. у підрозділі "Мікро-структурні технології, нано-технології" до 287, 6 тис. у підрозділі "Оптика"; *друге місце* посідають США, які випереджають Японію лише в 6 із 36 технологічних підрозділів МПК, цій країні належать від 4,2 тис. патентів у підрозділі "Мікро-структурні технології, нано-технології" до 195,1 тис. патентів у підрозділі "Електрика (електронні схеми, техніка зв'язку)"; *третє місце* посідає Німеччина, яка лише в підрозділі "Транспортні засоби" випереджає США, але поступається Японії, їй належать від 1,4 тис. патентів у підрозділі "Мікро-структурні технології, нано-технології" до 64,1 тис. патентів ("Транспортні засоби").

Четверте та п'яте місце належать Південній Кореї та Китаю відповідно, які випереджають Францію (шосте місце) та Велику Британію (сьоме місце), Російська Федерація входить до першої десятки, будучи на восьмо-

му місці і випереджаючи Нідерланди та Швейцарію. Україна очолює третій десяток країн, перебуваючи на 21 місці, проте окрім неї та РФ до кола провідних країн-продуцентів наукових і технічних знань не увійшла жодна країна з числа республік колишнього СРСР та колишніх соціалістичних країн, окрім Польщі, яка посіла 26 місце. Українськими дослідниками і винахідниками

упродовж 2001-2005 рр. патенти отримано за всіма технологічними підрозділами МПК: від 4 патентів у підрозділі "Мікро-структурні технології, нано-технології" до 2 605 патентів у підрозділі "Медичні технології".

Географічну структуру заявок на патенти за Міжнародною патентною класифікацією представлено у табл. 3.

Таблиця 3. Географічна структура заявок на патенти у 2000-2004 рр., %*

Країна	Розділ за міжнародною патентною класифікацією								
	ІТ	Аудіо й відео технології	Електрика (електричне обладнання)	Речі особистого чи домашнього вжитку	Прилади (годинникова справа, регулювання, обчислення)	С/г та харчові продукти	Телекомунікації	Хімія (хімічний інжиніринг)	
Японія	29	42	38	33	31	43	23	6	
США	36	26	24	23	26	19	29	27	
Південна Корея	11	9	8	11	6	5	14	-	
Європейське патентне бюро	7	7	7	6	9	8	9	12	
Китай	7	8	8	5	6	5	9	13	
Німеччина	2	2	5	4	5	5	3	-	
Велика Британія	2	2	2	4	3	2	3	-	
Австралія	-	-	1	2	-	2	2	5	
Російська Федерація	-	-	-	-	3	-	-	3	
Канада	-	-	-	-	-	-	-	5	
Мексика	-	-	-	-	-	-	-	3	
Інші країни	5	4	7	12	11	12	7	26	

* – складено автором за матеріалами [18]; "-" частка країни менше 1 %.

Лідерами серед країн світу виступають Японія (володіє найбільшою часткою заявок на патенти у п'яти із восьми агрегованих класів МПК) та США (володіють найбільшою часткою заявок на патенти у трьох із восьми агрегованих класів МПК). Разом на Японію та США припадає від 1/2 до 2/3 заявок на винаходи у таких підрозділах, як телекомунікації, ІТ, сільське господарство та харчові продукти, аудіо й відео технології, а також прилади. Помітною часткою у заявках на виходи серед означених підрозділів володіють Південна Корея, Китай, Європейське патентне бюро, Німеччина, Велика Британія, Австралія, певною мірою представлені Російська Федерація, Канада і Мексика.

В Україні за даними вітчизняної статистики з 1997 до 2003 рр. кількість заявок на патенти за МПК зростала щорічно від 11 % до 24 %, з 2004 р. відбувся значний спад – у 2,2 рази, сягнувши рівня, нижчого за 1997 р. [11, с. 344]. Рівень 2007 р. становить 1/2 рівня 2003 р.: 6 165 заявок на винаходи проти 12 605 заявок [12, с. 344].

Однією з найголовніших тенденцій у сфері винахідницької діяльності сучасного періоду є те, що у складі світового винахідницького потенціалу інтернаціональна компонента (заявки на патенти від нерезидентів) у десятки разів перевищує національну (заявки на патенти від резидентів). Лише дві країни у світі – Японія та США – мають перевищення національної компоненти винахідництва над інтернаціональною, у них кількість заявок від резидентів все ще перевищує кількість заявок від нерезидентів (дані таблиці 2). Це свідчить про посилення глобалізації у сфері інтелектуальної власності. Компанії поза межами розвинених країн намагаються патентувати свої винаходи у сім разів частіше за кордоном, ніж на батьківщині, що зумовлено не тільки об'єктивними намаганнями нерезидентів збільшити доходи від винахідництва, але й недосконалістю патентного законодавства на їх батьківщині. Як свідчать економічні огляди, проведені ООН, у 1990-2000 рр. закріпилася тенденція зростання інтенсивності патентування нерезидентами у США у 1,5-2 рази. Для України також притаманна тенденція зростання активності патентування іноземними заявниками: так, у 2007 р. частка заявок від іноземних заявників становила 44 % від загальної кількості заявок проти 37 % у 2005 р. та 29 % у 2004 р. [12].

Висновки: Таким чином, аналіз абсолютних та відносних показників розвитку сфери винахідництва у контексті інтенсифікації використання науково-технічної інформації у складі інформаційного ресурсу як провідної складової сучасного виробництва товарів і послуг та посилення глобалізаційних процесів на ринках об'єктів інтелектуальної власності, дозволив обґрунтувати наступні висновки:

динаміка глобальних показників винахідницької активності у 1985-2006 рр. свідчить про настання нового періоду у світовій еволюції патентування – періоду інтенсифікації патентної активності, коли за двадцять років винахідництва активність зросла удвічі, при цьому інтернаціональна компонента патентування зростає швидшими темпами, ніж компонента національна, що свідчить про охоплення даного виду діяльності глобалізаційними процесами; водночас спостерігається дорозчання кожної поданої заявки на патент: упродовж 2000-2005 рр. в середньому від 1 до 1,176 млн. дол. витрат на ДіР, тобто патентовіддача кожного мільйона доларів, витраченого у країні на ДіР, знижується, як знижується продуктивність винахідницької діяльності дослідників;

інтенсифікація винахідницької діяльності дозволяє країнам формувати динамічні порівняльні переваги у сфері генерування і комерціалізації наукових і технічних знань, економічну основу таких переваг складають квазірентні доходи власників об'єктів промислової власності та доходи від виробництва наукомісткої продукції; порівняння динаміки абсолютних та відносних показників оцінювання розвитку винахідницької діяльності дозволяє виявити ті країни світу, які прискорено формують свої динамічні порівняльні переваги: поруч із ліде-

рами попередніх періодів (Японією, США, Німеччиною, Великою Британією) постають нові лідери у сфері винахідництва – це Південна Корея та Китай, останній демонструє найвищі у світі темпи зростання дослідницької та винахідницької активності, високу патентовіддачу кожного мільйона доларів витрат на ДіР; разом з тим лише такі країни, як США, Японія, Велика Британія, Швеція і Франція ефективно використовують динамічні порівняльні переваги, перерозподіляючи на свою користь світову технологічну квазіренту у вигляді активного сальдо експортно-імпорتنних операцій з об'єктами промислової власності. Локалізація квазірентних доходів у межах окремих країн (передусім США і Великій Британії) дозволяє їм отримувати значне джерело фінансування ДіР, що становить 1/10 загальнонаціональних витрат на ДіР, де країнами-донорами виступають Китай, Сінгапур, Бразилія, Ірландія. Водночас значні перспективи для реалізації динамічних порівняльних переваг у майбутньому мають Китай і Південна Корея.

Перспективи подальших розробок у цьому напрямку. Перспективи подальших розробок у даному напрямку вбачаються у використанні отриманих у статті результатів для порівняльного оцінювання рівнів науково-технічного розвитку країн світу.

1. *Базилевич В.Д., Ільїн В.В.* Інтелектуальна власність: креатини метафізичного пошуку. – К., 2008. 2. *Демидова Л.* Сфера услуг США: фактори ускорения динамики // МЭИМО. – 2005. – № 12. 3. Доклад о мировом развитии 2008. Сельское хозяйство на службе развития / Всемирный банк; Пер. с англ. – М., 2008. 4. *Єременко А.В.* Інтелектуальна власність в глобальній торговій системі: Автореф. ... канд. екон. наук. – К., 2006. 5. *Жилінська О.І.* Методичний інструментарій оцінювання науково-технічного та інноваційного розвитку країн у контексті вітчизняної практики // Вісн. Київ. нац. ун-ту ім. Т. Шевченка. Сер. "Економіка". – 2008. – Вип. 99. 6. *Жилінська О.І.* Науково-технічна діяльність в епоху ІНТЕРНЕТ // Вісн. Київ. нац. ун-ту ім. Т. Шевченка. Сер. "Економіка". – 2007. – Вип. 97. 7. *Захист прав інтелектуальної власності в Україні: проблеми законодавчого забезпечення та правозастосування / Г.О. Андрощук (упорядкування).* – К., 2007. 8. *Знання на службі розвитку. Отчет о мировом развитии. 1998/99. Включая выборочные показатели мирового развития / Всемирный банк.* – М., 1999. 9. *Маршкова-Шайкевич И.В.* Россия в мировой науке: библиометрический анализ / Рос. Акад. наук, Ин-т философии. – М., 2008. 10. *Обзор экономического положения Европы 2002 г., № 1.* – Нью-Йорк; Женева, 2002. 11. *Наукова та інноваційна діяльність в Україні: Статистичний збірник.* – К., 2005. 12. *Там само.* 13. *Хаустов В.К.* Розвиток ринку об'єктів промислової власності // Економіка та прогнозування. – 2005. – № 3. 14. *Черванов Д., Жилінська О.* Науково-технічна конкурентоспроможність країни: підходи до визначення // Наука та наукознавство. – 2006. – № 1. 15. *Чухно А.А.* Постіндустріальна економіка: теорія, практика та їх значення для України. – К., 2003. 16. *Science and Engineering Indicators, 2004.* 17. *The World Bank // World Development Indicators.* – Washington, 2000. 18. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.wipo.int/ipstats>. 19. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.worldbank.org>.

Надійшла до редколегії 10.12.2008

С. Фірсова, канд. екон. наук, доц.,
І. Корнілова, канд. екон. наук, доц.

СВОБОДА В ЕКОНОМІЦІ УКРАЇНИ

В статті проаналізовані критерії свободи економіки України. Розглянуто заходи комплексного характеру, направлені на мінімізацію ризиків від світової фінансової кризи.

This article analyzes the criteria of the economics freedom in Ukraine. There are studied measures of comprehensive character directed on minimizing the global financial crisis risks.

Постановка проблеми. На засіданні Ради керуючих ЄБРР (травень 2008 року) відзначались економічні успіхи щодо зниження безробіття до найнижчого за історію української незалежності рівня, зростання реальних доходів населення, приплив іноземних інвестицій – Україна динамічно розвивалась. При цьому очевидною проблемою, яка потрясла економіку, була і є цінова ситуація на ринку, що має змінні тенденції й бентежить суспільство. За таких умов перед країною постали нові виклики, пов'язані зі світовою фінансовою кризою, які істотно впливають на стан економіки й перспективи її розвитку, створюють загрози для стабільності виробництва й сфери послуг, матеріального забезпечення українських сімей за рахунок офіційної зайнятості. Виникла необхідність прийняття невідкладних, непопулярних обґрунтованих рішень щодо розробки й втілення в життя заходів, направлених на мінімізацію загроз. Це потребує детального аналізу комплексу складових, що характеризують економічний розвиток країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми соціально-економічного розвитку країни й майбутні перспективи є достатньо популярною і необхідною тематикою сучасних наукових досліджень. Так, вчені НАН України Геєць В.М., Семиноженко В.П., Кваснюк В.Є. комплексно досліджують макро- і мікроекономічні, галузеві, регіональні та міжнародні аспекти конкурентоспроможності економіки, дали оцінку й окреслили перспективи розвитку технологічного, організаційного й інвестиційного ресурсів. Черняк В., Єрохін С. розглядають природу інфляції, неоднозначні підходи до її обчислення; Литвицький В., Данилишин Б. аналізують й прогнозують тенденції інфляційних процесів, відслідковують цінову ситуацію в країні.

Невирішені раніше частини загальної проблеми. Дослідження стану й перспектив розвитку економіки країни проводиться досить часто, але, в основному, розпорошено й фрагментарно. Як свідчить світова практика оцінка економік країн світу здійснюється на основі аналізу загальноприйнятих критеріїв, що дозволяє визначити, з одного боку, ступінь економічного розвитку країн, а з другого – місце, яке вона посідає серед інших країн світу. Такий підхід дозволяє: 1) виявити взаємозв'язок окремих проблем економічного розвитку; 2) визначитись з можливим ступенем впливу світової фінансової кризи на економіку країни; 3) оцінити соціальну й економічну ефективність діяльності владних структур в кризових умовах. Дослідження причинно-наслідкових зв'язків у контексті управління соціально-економічними процесами в країні в умовах світової фінансової кризи потребує подальших систематичних досліджень. Особливої уваги при цьому заслуговують дослідження ринку праці.

Формулювання завдань та цілей статті. Головною метою даної публікації є аналіз розвитку економіки України за задалегідь окресленими світовою практикою критеріями й акцентувати увагу на заходах комплексного характеру, направлених на мінімізацію ризиків від світової фінансової кризи.

Для досягнення поставленої мети визначені наступні завдання: проаналізувати критерії свободи відносно економіки України; висвітлити першочерговий комплекс заходів на підтримку реального сектору економіки в умовах світової фінансової кризи.

Виклад основного матеріалу. Україна прагне зайняти достойне місце серед країн ЄС. В цьому сенсі звернемо увагу на результати рейтингового дослідження свободи в економіці багатьох країн світу, результати